

СУЗАНА МУЊЃАН¹
ОШ „Сава Мунџан“ Крушчица
Бела Црква

ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНАК

UDK: 37.017:159.923.2

BIBLID: 0353-7129, 28(2023)2, p. 181-195

АУТОНОМИЈА УЧЕНИКА КАО ЦИЉ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Резиме: У раду је разматрана аутономија ученика као део циља васпитања и образовања у контексту модернизације школе. Сам појам аутономија ученика нема јединствену дефиницију. Заговорници аутономије ученика у својим теоријским поставкама истичу колико је њен развој важна вредност за човека XXI века. У сажетом разматрању циљева образовања појединих напредних образовних система уочено је да школе донекле подржавају аутономије ученика, што варира међу различитим образовним системима. У образовном систему Републике Србије тежиште циља васпитања и образовања је на стицању знања и вештина, а далеко мање на личности ученика и његовом индивидуалном развоју. Ниво аутономије ученика наглашен је у већем обиму у оквиру изборних предмета, ваннаставних активности (секција) и ваншколских активности. У раду је истакнуто да питање уважавања ученикове личности, развоја његових потенцијала и промовисања аутономије у школском контексту треба да се решава кроз циљ образовања и васпитања, односно да је циљ васпитања и образовања који уважава аутономију ученика неопходан школи модерног доба.

Кључне речи: аутономија ученика, циљ васпитања и образовања, модернизација школе, потенцијал ученика, еманципација ученика

Увод

Аутономија, као једна од основних човекових потреба, важна је и у учењу и у свим осталим аспектима живота (Rajan & Deci, 2002, према Лалић-Вучетић и др., 2009, стр. 350-351). Судајући по теоријским гледиштима о аутономији ученика извесно је да то питање заузима значајно место у савременој педагогији и актуелно је у свим фазама образовања и васпитања. Школска средина пружа могућност за „хуманизацију односа у заједници, трагање за начинима оснаживања

¹ suzana.muncan@gmail.com

личних потенцијала сваког васпитаника, еманципацију кроз процес прилагођавања заједница, настојање да се васпитаник оспособи да разуме своју зависност од друштва и прихвати одговорност да активно одржава и унапређује индивидуални и социјални живот, подршку васпитанику да се осамостаљује и постане аутономна личност“ (Tadić i Bodroški Spariosu, 2017, str. 19). Стога није довољно да школа пружа само специфичне информације и вештине, већ је неопходно да развије компетентну особу коју карактерише способност да самостално и одговорно просуђује, делује и управља својим изборима, жељама и поступцима у друштву у којем живи. Полазећи од тога, суштински постаје важно питање конкретизације циљева васпитања и образовања које се рефлектује на развој ученичке аутономије.

Наравно, аутономија ученика везује се и за модернизацију наставе и образовни процес у којем ученик може да се ослони на сопствене снаге и способности, те да научи да сам прави планове и изражава властито мишљење. Сходно томе, аутономија ученика је појам који подразумева обухват више чиниоца. Како је његово тумачење и разматрање честа тема савремене филозофије образовања и васпитања, полазишна проблематика нашег рада усмерена је на сагледавање феномена аутономије ученика у образовном контексту.

Појмовно одређење и карактеристике аутономије ученика

Одређење појма аутономије ученика је комплексно питање које обухвата различите сегменте везане за концепт аутономије у образовању. У литератури не постоји јединствена дефиниција аутономије ученика. Често се уз појам аутономија у образовању користе и термини као што су самоусмерење, самостално учење, самоучење, аутономно учење и слично. По *Педагошком лексикону* термин аутономија потиче од грчких израза αὐτός (сам) и νόμος (закон) и латинске речи mos (закон, пропис), па се у изворном значењу одређује као самоуправљање, самосталност и независно функционисање (*Педагошки лексикон*, 1996), при чему бити аутономан не значи бити независан у односу на друге, већ деловати у складу са властитом вољом и изборима (Vatia, 2007, према Лалић-Вучетић и др., 2009, стр. 352).

Аутономија ученика, као једна од основних психолошких потреба индивидуе, у оквиру теорије самодетерминације дефинише се као „снажан унутрашњи порив да особа буде агенс својих акција, да делује у складу са својом вољом, избором и интегритетом“ (Лалић-Вучетић и др., 2009, стр. 351). У школском контексту појам аутономије као израз воље, хтења и избора ученика, укључује много више од независности од спољне контроле. Наиме, аутономија је кључна за одговорно деловање, размишљање, расуђивање и планирање властитог учења у погледу самоопредељења и личног интересовања ученика.

Очигледно је да слојевити карактер овог појма у области образовања и васпитања подразумева и шири приступ његовом тумачењу. Суштински, аутономија се у психологији и педагогији посматра као индивидуална позиција личности коју карактерише самосталност. Потреба за аутономијом укључена је у механизам формирања личности и индивидуализације, која обезбеђује формирање личности као самосталног, мислећег и одговорног друштвеног бића. У том контексту, од посебног значаја је приступ Дикинсона, који аутономију пореди са концептима као што су самоуправљање, индивидуализација учења и самоучење. По овом аутору ученик је одговоран за учење нових ствари и сам одређује обим и степен те одговорности у образовном процесу. На тим полазиштима и у дефиницијама ове врсте, као кључни елемент налази се идеја да је аутономија атрибут ученика, а не ситуације учења (Dickinson, 1987, str. 11).

У савременој филозофији образовања запажа се наглашена тенденција развоја аутономије ученика, а што се често објашњава као способност да особа самостално и слободно доноси значајне одлуке о томе како ће да води свој живот у његовим фундаменталним интересима, на основу сопствених жеља, опредељења, вредности и уверења (Levinson, 1999; Callan, 2002; Reich, 2002). Тако се у Холековом извештају аутономија ученика одређује као „способност преузимања контроле над властитим учењем“ (Holec, 1981, str. 3). У основи такве дефиниције „одговорност“ и „капацитет“ издвајају се као главне карактеристике аутономије ученика. Наглашавајући индивидуалност ученика, Холек наводи да аутономни ученици могу доносити све одлуке које се тичу њиховог процеса учења, другим речима, они преузимају део одговорности за своје образовање, као што су одлучивање о циљевима, одабир садржаја, одабир стратегије и процена напретка. Холек суштину аутономије ученика види у јачању слободе појединца кроз развој способности које ће му помоћи да са високим степеном одговорности функционише у друштву. Уважавање ученичке аутономије за Бенсона подразумева подстицање ученика да слободно и критички размишљају, развију способности и компетенције за функционисање у измењеном друштвеном контексту (Benson, 2001). С обзиром на то да учење види као целоживотни развитак појединца, Бенсон сматра да је аутономија дуготрајан и прогресиван процес, при чему је ученик основни актер тог процеса. Залажући се за аутономију ученика у учењу, он наглашава да је важно подстицати ученике да развијају сопствене потребе при учењу, а аутономију дефинише као способност појединца да контролише сопствено учење (Benson, 2001). Такође, он сматра да је аутономија препознавање права ученика у оквиру образовног система. Литл описује аутономну особу као способну и вољну да самостално конструише начине на које учи и преноси оно што је научено у шире контексте, а аутономију схвата као способност „за одвојеност, критичко размишљање, доношење одлука и независно деловање“ (Little, 1991, str. 4). Такође, и у његовим разматрањима аутономија је у суштини ствар психолошког односа онога који учи према процесу и садржају учења. Један од кључних принципа аутономије ученика је померање фокуса са наставе

на учење, при чему је у центру пажње ученик. Литл сматра да ефикасно учење подразумева раст аутономије ученика, како у погледу процеса, тако и садржаја учења (Little, 1991). Стога је према поменутом аутору, аутономија циљ сваког вида учења, било формалног или неформалног (Little, 2004).

Сагледавање суштине и значења појма аутономија ученика у педагошким схватањима наших аутора у последњих неколико деценија, показује да аутономија ученика представља важну компоненту образовног процеса, те сви говоре са изразитим уважавањем ове димензије индивидуалности и еманципације ученика. Будући да се често указује на позицију ученика у образовно-васпитном процесу, налазимо да је аутономија ученика за многе важан предуслов за позитиван психички развој ученика. У том контексту, аутономија се најчешће дефинише као слобода избора, независност, еманципација, равноправност, особеност и самосталност у поступању, закључивању, процењивању, комуникацији, изражавању осећања у току самог васпитног процеса (Ђорђевић, 1996; Лакета, 1996; Поткоњак, 1996, 2007; Хавелка, 1996; Шевкушић, 1996).

Разматрајући аутономију ученика у разредном контексту, Тадић наводи да се „под аутономијом на бихејвиоралном плану подразумева учешће ученика у доношењу одлука у разреду, школи“ (Тадић, 2015, стр. 107), где ученик делује у складу са својом вољом, хтењима, изборима и интегритетима, а што доприноси његовом самопоуздању, социјалној интеракцији и комуникацији. Узгред, за когнитивну компетентност ученика неки аутори, попут Босиљке Ђорђевић и Недељка Трнаваца, сматрају да се аутономије ученика испољава у области радозналости, независности, промишљања, доношења одлука, способности имагинације, креативности и ефикасност при учењу (Ђорђевић, 1998; Трнавац, 2005). Личност је аутономна, целовита, самосвесна и самоостварена, када има слободу избора и одлучивања (Гајић и др., 2011).

У начелу, извесно је да бројност извора, као и широке импликације при дефинисању аутономије ученика, указују да је природа тог процеса сложена. Стога, у овом раду аутономију ученика посматрамо као оспособљеност ученика да промишљено усмерава своје учење, те да активно и одговорно, у складу са узрастом и зрелошћу, приступа тој активности. Аутономија није само ствар одговорности ученика за учење и није обезбеђена индивидуалним приступом ученика, већ треба да представља битан сегмент циља васпитно-образовног процеса.

Васпитно-образовни циљ и аутономија ученика

Не упуштајући се у детаљну анализу појма циља васпитања и образовања, издвојићемо схватања неких аутора која се односе на циљ васпитања и образовања у контексту аутономије ученика, као и образовну политику која исказује аутономију ученика кроз циљеве формулисане у закону.

У педагошко-лексикографској литератури налазимо да је циљ васпитања и образовања „идеал, сврха, намера, целовит или парцијалан лик човека, личност одређених својстава која се желе васпитањем постићи, односно у правцу чијег постизања се усмерава и васпитање и самоваспитање; циљ даје смисао, значење и правац васпитању, па отуда целисходност по многим битним карактеристикама васпитања“ (*Педагошки лексикон*, 1996, стр. 558). Циљ образовања и васпитања „треба да обухвати потребе, намере, жеље, идеале одређеног друштва и одређеног времена“ (Ђорђевић, 1998, стр. 27). „У целини посматрано, циљ означава тачку, границу до које се жели доћи, приближавање одређеном стању или односима које треба остварити, домет до којег треба доћи у некој активности или ситуацији понашања“ (Милутиновић, 2008, стр. 376). У образовању које води рачуна о потребама и развоју ученика, као и о подстицању његове аутономије, основни циљ је учениково напредовање у освајању способности и развијању потенцијала, а не постизање унапред одређених резултата. Управо како наводи Мерије да је циљ образовања оспособљавање ученика да самостално просуђује и да тако се ослободи зависности од вођења, да развије сопствене способности и постане аутономна личност способна да самостално одлучује о свом животу и допринеси животу заједнице у којој живи (Мерије, 2014). У том оквиру, постављени циљ рефлектује основе на којима почива одређени васпитно-образовни процес.

Зарад потпунијег развоја личности појединца, повећања његових компетенција, подстицања и развијања демократских квалитета и вредности, значај и нужност развоја аутономије ученика у процесу васпитања и образовања савремене школе питање је које третирају образовни системи бројних земаља, попут Енглеске, Финске, Данске, Русије, Америке и других. Наиме, у разматрањима циљева образовања појединих напредних образовних система могу се уочити неке универзалне и заједничке вредности. Извесно је да школе имају одређени степен подржавања аутономије ученика, који очито варира међу образовним системима (Eurydice, 2007). Формирање аутономних личности неизоставан је сегмент концепта циља модерне образовне политике. Тачније, еманципација, самоодређење, индивидуалност, аутентичност, компетентност, наравно и аутономија, неке су од нових вредности које су садржане у прописаном циљу савремене школе. Усмереност ка поменутих својствима личности подразумева отвореност за различитост, индивидуалност, самосталност, као и за иновативне облике и методе рада и учење, за истраживачке активности ученика (TIMSS Encyclopedia, 2015). Прописани циљ „увек се односи на ученика и његову личност, будући да говори о његовим развојним и егзистенцијалним потребама, његовој личној слободи, аутономији и самоактуализацији“ (Хавелка, 1993, према Ђорђевић, 1998, стр. 28).

Тако је на пример, у Енглеској прописан национални курикулум за наставнике у којем је експлицитно дефинисан циљ да се код ученика развија интегритет и аутономија, да им се помогне да буду одговорни и брижни грађани који могу да допринесу развоју праведног друштва (*The National Curriculum Handbook for Primary/Secondary Teachers in England*, 2000). У Француској су циљеви образо-

вања и васпитања утврђени по циклусима. На сваком нивоу тежи се развијању осећаја властите вредности и подједнаке вредности сваког другог људског бића, уз веће уважавање вештина комуникације и кооперације, те вештина потребних да млади постану самосвесни, предузимљиви и одговорни грађани (Ђорђевић, 1998). Логика изградње приступа заснованог на аутономним компетенцијама ученика у Француској је вишедимензионална. Поларизује се у два различита правца: лични, фокусиран на понашање сваког ученика и колективни, усмерен на изграђивање модела компетенција неопходних за ефективну организацију рада тимова (TIMSS Encyclopedia, 2015). Развијање личности детета у свим видовима, попут самоопредељења, самопоштовања и осећаја достојанства, веће самосталности и способности за самостално и одговорно размишљање и процењивање поступка, неке су од одредница циља образовања и васпитања у Немачкој (Ђорђевић, 1998). Приступ заснован на компетенцијама сачињава скуп општих принципа за одређивање циљева образовања, одабир његовог садржаја, организовање образовног процеса и вредновање резултата. Сходно томе, смисао образовања лежи у развоју способности појединца да самостално решава проблеме у различитим сферама и врстама активности на основу коришћења друштвеног искуства, чији је елемент и лично искуство ученика. Такође, садржај образовања је дидактички прилагођен искуству ученика, а организација образовно-васпитног процеса окренута је стварању услова за формирање ученикове аутономије, другим речима учениковог личног искуства и способности за самостално решавање сазнајних, комуникативних, организационих, моралних задатака (TIMSS Encyclopedia, 2015). Образовни систем Данске, Финске, Исланда, Норвешке и Шведске по много чему је сличан. Уз развој бројних компетенција, циљ школе је и да подржи и оснажи децу да прођу пут у одрасло доба као јаке, аутономне самопоуздане одрасле особе и постану будући учесници демократског друштва (Education Policy Outlook Country Profiles, 2020). Према Националној доктрини образовања у Руској Федерацији, у програму развоја до 2025. године, поред осталих главних циљева и задатака савременог образовања, стоји и: „правовремен и свестран развој омладине и деце, њихових способности за самообразовање, креативност и вештине само-реализације“ (Национална доктрина образовања у Руској Федерацији, 2000, тач. 4). У контексту целоживотног образовања, циљ је да школа припреми сваког појединца за самосталан живот, способног да постане пуноправни члан друштва. Један од примарних циљева јавног образовања у Америци усмерен је на аутономију ученика. Образовање подржава демократске идеале, индивидуализам и поштовање разноврсности популације. Конкретно, самоостварење појединца пружа равноправне прилике и приступ образовању за сву децу кроз различите методолошке приступе и начине сазнавања и учења, те различите начине организовања подучавања и учења коришћењем животних и реалних ситуација за стицање знања. У прагматичном смислу то значи да појединац има могућност да слободно одабере оно што жели да научи и начин на који ће то остварити (Милутиновић, 2008).

Услед друштвено-економских и политичких промена крајем XX и почетком XXI века у нашој земљи уследиле су реформе образовно-васпитног процеса које уносе програмске новине у оквиру постојећих, али и нових предмета (изборних, факултативних, секција и друго). Правним актима утврђени су циљеви образовања и васпитања који се односе на интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој индивидуе, стицање знања, вештина, способности и бројних компетенција које су сваком појединцу потребне у даљем школовању, животу и раду (Закон о основама система образовања и васпитања, 2017). Но, и поред бројних корекција образовне политике у Републици Србији, уочава се да је тежиште циља на стицању знања и вештина, а далеко мање на личности ученика и његовом индивидуалном развоју. Ниво аутономије ученика наглашен је у већем обиму кроз изборне предмете, ваннаставне активности (секције) и ваншколске активности. Тако је за изборни предмет Грађанског васпитања општи циљ подстицање развоја личности и социјалног сазнања код ученика, почев од првог разреда основне школе па надаље, са нагласком на популаризацији активног учешћа ученика у процесу образовања и васпитања. Или, како пише у званичном документу, циљ предмета је да „пружи могућност основцима да постану активни учесници у процесу васпитања и да изграде сазнања, умења, способности и вредности неопходне за формирање аутономне, компетентне, одговорне и креативне личности, отворене за договор и сарадњу, која поштује и себе и друге“ (Правилник о наставном плану и програму предмета Грађанско васпитање за први и други циклус ОШ, 2018/19). Облик образовно-васпитног рада чине и слободне наставне активности. То је посебан вид наставног процеса који се реализују у оквиру школе према интересовању ученика. Наиме, слободне наставне активности (СНА) су део плана наставе и учења који школа планира Школским програмом и Годишњим планом рада. Ученици имају могућност да у сваком циклусу образовања бирају један од три програма СНА који школа нуди. У Програму о слободним активностима основног образовања и васпитања из 2021. године, међу бројним компетенцијама које треба развити за потребе целовите личности, као пожељан исход стоји и аутономно мишљења сваког ученика (Закон о основама система образовања и васпитања „Сл. гласник РС”, бр. 88/17, 27/18, 10/19, 6/20 и 52/21).

Закон о средњем образовању и васпитању (2017) наглашава значај и захтев за партиципацијом ученика. И у овој етапи школовања у садржају циља образовања наводи се „развој стручних компетенција неопходних за даље образовање и активну улогу грађана за живот у савременом друштву; развој стручних компетенција неопходних за успешно запољшавање; оспособавање за самостално доношење одлука о избору занимања и даљег образовања, комуникација и тимски рад, толеранције и уважавање различитости развој мотивације за учење, оспособљавање за самостално учење, самоиницијативу, способност самовредновања и изражавања сопственог мишљења“ („Сл. гласник РС“, 55/13, 101/17, 27/18 – др. закон, 6/20 и 52/2021, чл. 2). У правним оквирима средњег образовања и васпи-

тања очито је да акценат промена чине циљеви који се заснивају на унутрашњим снагама личности, што укључује слободан, самосталан, стваралачки рад и активност ученика, који су засновани на принципима аутономије ученика у понашању и учењу. Тиме се аутономија ученика развија кроз скуп или систем прописаних и/ или очекиваних активности које ученик остварује у школи.

Чињеница је да аутономија ученика чини основу концепта васпитања и образовања савремене школе различитих земаља. Иако се наведене земље разликују по традицији образовања, социолошким и културним особеностима, отворености ка иновацијама, или, рецимо, по материјалним условима, заједнички именитељ им је модерна школа чији је циљ подржавање и оснаживање аутономије ученика у настави и учењу.

Савремена теоријска схватања аутономије ученика као циља васпитања и образовања

Савремене педагошке и дидактичке тенденције крећу се у правцу већег ангаживања ученика и истицања његове субјективне позиције у настави. Другим речима, основни циљ васпитања и образовања је учениково напредовање у освајању нових способности и развијању потенцијала, а не постизање унапред одређених резултата. Полазећи од идеје да је ученик субјект који мисли и делује, те од схватања да је настава процес еманципације ученика, питање циљева васпитања за положај ученика у образовном процесу и његову активност подробно се разматра у Клафкијевој и Винкеловој критичко-конструктивној дидактици. Полазећи од теорије односа и оријентације ка ученику, као најопштији циљеви васпитања наводе се: аутономија, еманципација, компетенције, солидарност и појмови који из њих произлазе као што су знање, ставови, способност заступања сопственог становишта, способност за комуницирање, способност за критику и расуђивање, саосећање, сарадња и слично (Klafki et al., 1994). Такође, према Винкеловој теорији, осим што би учење требало да буде више окренуто ка ученику, стоји и препорука да буде комуникативније, кооперативније, транспарентније и мање подложно сметњама. У таквом процесу ученици би морали самосталније да одлучују о настави и о себи (Klafki et al., 1994).

Такве тенденције налазимо и у педагошком гледишту Паула Фреиреа. Овај бразилски филозоф образовања у својим критичко-педагошким разматрањима конвенционалног приступа образовању и васпитању младих, наглашава потенцијале школе у контексту интелектуалног ослобађања личности ученика и њиховој еманципацији. У својим радикалним разматрањима, он образовање третира као морални и политички чин, прилику за сваког појединца да напредује и мења услове свог живота (Freire, 2017). Говорећи о школи модерног доба, Фреире образовање посматра као ослобађајућу, еманципаторну праксу која је заснована на интересу појединца. Такође, сматра да је за образовну праксу уважавање

аутономије личности један од најважнијих педагошких принципа и неизоставан образовни циљ модерне школе која подстиче знања, вештине и способности које ће индивидуи омогућити да кроз живот прави изборе и доноси одлуке на основу аутентичних жеља, вредности и уверења (Freire, 2001). Наравно, карактер промена у образовној политици новог миленијума чини активан рад и аутономија ученика. Тако, за генерације непредвидивог посмодерног доба, Умеда актуелизује неопходност развоја флексибилне школе и еманципацију сваког појединца, те наводи „три разлога за уважавање аутономије у образовању: развијање животне способности за суочавање са брзим друштвеним променама, неговање индивидуалности ученика и развијање разноликости образовне основе и културног порекла ученика“ (Umeda, 2000, према Onozawa, 2010, str. 128).

Из угла идеја хуманистичких модела промена образовне политике, Деарден у раду под називом *Аутономија и образовање* на аутономију гледа као на способност која се постепено развија и истиче да током читавог периода формалног школовања код ученика треба развијати како аутономију уверења, тако и аутономију деловања, које чине такозвану „личну аутономију“ (Dearden, 1972). Овај „нови циљ“ у његовим објашњењима представља начин да се појединци оспособе да се снађу у новим ситуацијама, да сами мисле, уче, реализују и развијају своје потенцијале, што подразумева већу аутономију појединца у степену у којем је „до те мере способан да мисли и делује у важним областима живота“ (Dearden, 1972, str. 460), које су му лично релевантне, те у складу са властитим „изборима, промишљањима, одлукама, размишљањима, судовима, планирањима и образложењима“ (Dearden, 1972, str. 453).

У духу критичке педагогије, слично Деардену, Каланова концепција аутономије идентификује важност „независности ума“ (Callan, 1988, str. 26). У Калановом разматрању образовања усмереног на ученика сврха школовања је да помогне ученицима да развију аутономна уверења и поступке, при чему аутономија мора бити заснована на развоју способности појединца да следи своје интересе. Обавезно школовање координира процену тих интересе за нечију концепцију доброг живота, али недовољно. У том погледу, сугерише се да кроз усмерено учење треба показати уважавање тренутног нивоа аутономије појединца, те „приуштити циљеве деци у наставним програмима у складу са интересима појединца“ (Callan, 1988, p. 38). Прилагођавање школског рада за Калана представља меродавну одлуку „дисциплинованог избегавања самообмане“ (Callan, 1988, p. 69), за шта деца морају бити довољно зрела да препознају друге опције које би им помогле да аутономно доносе одлуке, као и да спознају последице њиховог избора (Callan, 2002).

Поједини аутори, полазећи од социјано-конструктивистивне природе ученика (Dam, 1995; Benson, 2011; Little, 2004), сматрају да аутономија није природно својство које дете стиче рођењем. У њиховим теоријским поставкама аутономија се не јавља аутоматски, она се постепено развија и учи: сваки појединац самоизбором конструише знања у процесу учења, те „што је активније укључен

у тај процес, то ће ефикасније конструисати своја знања“ (Benson, 2011, p. 39). С обзиром на то да је аутономија важна за добар живот, како наглашава Бенсон, треба се критички усредсредити на њен развој. Зато је неизоставна циљана оријентација образовања да млади стекну знања, вештине и способности које ће им омогућити да самостално праве изборе и доносе одлуке, другим речима, развијање капацитета преузимања контроле над сопственим учењем увек је корисно (Benson, 2001). У том контексту, аутономија учења и развоја не да се стандардизовати (Dam, 1995). Зато су пожељни циљеви образовања и васпитања који не спутавају различитост и аутономију појединца, већ га подржавају да постане активно, аутономно и друштвено-морално биће. За потребе сутрашњице, бити аутономни ученик важно је јер су најкомпетентнији они који су развили висок степен аутономије (Little, 1991). Одјек ове хуманистичке парадигме налазимо и у Ноулсовом далекосежном погледу на учење као процесу који траје цео живот, а један од главних циљева модерне праксе образовања је помагање појединцима да развију вештину учења на само-усмерен начин (енг. Self-Directed Learning) (Knowles, 1975).

Судећи по теоријским разматрањима педагогије о концепцији ученичке аутономије у радовима домаћих аутора крајем XX и почетком XXI века, изражава се хуманистички приступ оријентисан на активног, кооперативног, креативног и самосвесног појединца што заузима алтернативу њене примене по квалитет образовно-васпитног процеса чији се потенцијал може развити усаглашавањем циљева и интереса ученика. Другим речима, основна и битна карика стратешке модернизације васпитно-образовног система је циљ васпитања и образовања који детерминише све сегменте подучавања младих и води рачуна о „учениковом напредовању у усвајању нових способности и развијању његових потенцијала, а не постизање унапред одређених резултата“ (Gonthier-Pešić, 2017, str. 593). Или, циљ је да ученику помогне да се осамостали и ефикасно процени и развије одговоран однос према активностима у школи и сопственом учењу и раду, те да га оспособи да се реализује као личност. Тако, према Хавелкиним педагошко-дидактичким разматрањима будуће школе, у првом плану је интерес ученика, то јест његова унутрашња снага и потенцијал и зато „циљеви треба да се односе на ученика и његову личност, будући да говоре о његовим развојним и егзистенцијалним потребама, његовој личној слободи, аутономији и самоактуализацији“ (Хавелка, 1993, стр. 48).

С обзиром на то да циљ образовања више није усвајање готових знања, оно постаје припрема за егзистенцију и опстанак појединца модерног доба, развоја његових потенцијала и искуства, како да себе оствари, исказе се, планира, прати и евалуира свој напредак, то јест развије аутономију учења (Ђорђевић и Поткоњак, 1983). У том смеру, питање аутономије ученика представља важан фактор у остваривању циљева учења и постизању успеха у школи (Лалић-Вучетић и др., 2009). Уважавање ученичке аутономије подразумева охрабривање ученика да самостално решавају проблеме, развијају вештине самосталног приступа и про-

цене нових садржаја, подржавање ученичких идеја у остваривању самосталних задатака, развијање самоодговорности у процесу учења. Суштину подржавања и унапређивања ученичке аутономије чини откривање и усклађивање аутентичних циљева и интересовања ученика са циљевима образовно-васпитног процеса (Лалић-Вучетић и др., 2009). Наиме, аутономија ученика је у теоријском концепту модернизације школе суштински елемент циља образовања и васпитања (Поткоњак, 1996; Хавелка, 1998; Шевкушић, 1996), што доводи до тога да се развој аутономије ученика сматра образовним циљем за који, како предлаже Недељко Трнавац, треба применити „усвајање дугорочне стратегије за постепену децентрализацију унутар школског система и стварање услова за изграђивање аутономне школе, у којој су наставници и ђаци аутономне личности“ (Трнавац, 2005, стр. 61). Такав идеолошки конструкт утиче на концепцију програма образовања једног друштва, а тиме и на формулисање, постављање и разраду циљева. Ученицима се „мора дати простор да развију аутономију тако што ће им се омогућити да учествују у формулисању циљева учења у реализацији задатака и активности појединачно или у групама; да примењују самоевалуацију и размишљају о својим искуствима у процесу учења“ (Гојков и др., 2014, стр. 222).

Како наводи Бабић, коначни циљ образовања води ка развоју аутономије личности, те је као такав двострук: с једне стране, захтева се развој зрелости као индивидуалне људске компетенције да живи задовољно и достојанствено, а с друге стране, развој моралне компетенције као моћи да се слободно мисли (Ђерић, 2014). Доживљај аутономије и компетентност сматрају се важним предусловом за позитиван психолошки развој појединца (Гојков и др., 2014). Уважавање ученичке аутономије има подстицајан учинак на задовољење основних психолошких потреба индивидуе, њено ангажовање и функционисање, а „васпитно-образовне институције играју главну улогу у припреми ученика (субјекта) за укључивање у друштво – идеолошки систем“ (Тадић, 2015, стр. 103).

Закључак

Извесно је да је у данашњем свету који се динамично развија, способност преузимања одговорности и самосталног управљања сопственим животом неопходан квалитет савременог човека (Мерије, 2014). Школа је један од основних контекста одрастања и непосредног увођења деце у самосталан живот и активно учешће у животу друштвене заједнице. Како видимо, аутономије ученика кроз образовно-васпитни процес заузима значајно место у савременој педагогији и актуелно је у свим фазама образовања, од основне школе до високог образовања.

Разматрајући постојећа гледишта за тумачење појма аутономија ученика, налазимо да не постоји јединствена дефиниција аутономије ученика, те се тумачи и одређује на различите начине. Тако аутономија ученика најчешће подразумева жељу и способност индивидуе да самостално делује као друштвено одговорна личност, едукована да усмерава своје поступке и учење у корист личних потреба.

У том погледу, усмереност ученика ка личном развоју у складу са сопственом вољом, избором и интегритетом, његова самоактуализација, самоостварење, саморегулација, слобода избора, теме су разматрања концепција промена у образовању и васпитању многих савремених теоретичара.

Заговорници аутономије ученика у својим теоријским поставкама наглашавају субјективну позицију ученика у наставном процесу која је непосредан увод појединца у аутономију. Према њиховом схватању еманципација ученика, односно прихватање капацитета појединца и аутономно-креативног мишљења, треба да чини срж циља учења и успеха модерне школе. На том путу идеју о модернизацији наставе подупиру и убрзана примена технолошких иновација, те тако еманципација ученика поприма нове димензије и облике подстицања аутономије ученика, што се, додаћемо, издваја као „суштински важан циљ савремене наставе, уважавање ученичке аутономије“ (Лалић–Вучегић и др., 2009, стр. 353). Развој аутономије ученика као важне вредности човека XXI века подразумева циљ васпитања и образовања који утиче и на формирање концепције добра у сваком појединцу, истинско вредновање нечије вредности и принципе који почивају на очувању и испољавању хуманих и моралних демократских грађанских врлина.

Литература

- Гајић, О., Будић, С. и Лунгулов, Б. (2011). Персоналне и социо-демографске карактеристике као корелати вредносних оријентација и интересовања студентата у Војводини. *Зборник института педагоких истраживања*, 43(1), 139-159.
- Гојков, Г., Стојановић, А. и Гојков-Рајић, А. (2014). Интелектуална аутономија – мета-компонента у дескриптору европског квалификационог оквира. У *Хеуристичке дидактичке стратегије у високошколској настави*. Вршац: ВШС за васпитаче.
- Ђерић, И. Д. (2014). *Могућности и ограничења развоја аутономије ученика у васпитно-образовном процесу*. [Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду]. Национални репозиторијум дисертација у Србији. <https://nardus.mfn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/8130/Disertacija9345.pdf?sequence=6&isAllowed=y>
- Ђорђевић, Б. (1998). Системска питања основне школе. *Наша основна школа будућности* (стр. 21-61). Београд: Заједница учитељских факултета Србије.
- Ђорђевић, Ј. и Поткоњак, Н. (1983). *Педагогија*. Београд: Научна књига.
- Ђорђевић, Ј. (1996). Аутономија личности и васпитање. *Настава и васпитање*, 45(2), 189-211.
- Закон о основама система образовања и васпитања. *Службени гласник РС*. Бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019, 27/2018 – др. и закон, 6/2020.

- Закон о средњем образовању и васпитању. *Службени гласник РС*. Бр. 55/13,101/17, 27/18 - др. закон, 6/20 и 52/2021.
- Лалић-Вучетић, Н., Ђерић, И. и Ђевић, Р. (2009). Ученичка аутономија и интерперсонални стил наставника у теорији самодетерминације. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 41(2), 349-366.
- Милутиновић, Ј. (2008). *Циљеви образовања и учења у светлу доминантних теорија васпитања XX века*. Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине.
- Национална доктрина образовања у Руској Федерацији, Програм развоја до 2025. године: Резолуција Владе Руске Федерације од 10.4.2000 Н 751.
- Педагошки лексикон* (1996). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Поткоњак, Н. (1996). *Опита педагогија (за студенте учитељских факултета)*. Београд: Учитељски факултет у Београду.
- Правилник о наставном плану и програму предмета Грађанско васпитање за први разред средње школе (2001), *Службени гласник РС*. Бр. 5.
- Правилник о наставном плану и програму за први и други циклус основног образовања, *Службени гласник РС - Просветни гласник*. Бр. 10/17, 15/18, 5/19, 11/19, 2/20, 6/20 и 5/21.
- Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године (2012), *Службени гласник РС*. Бр. 107.
- Тадић, А. (2015). Аутономија ученика у разредном контексту – критичка перспектива теорије самоодређења. *Настава и васпитање*, 1, 101-115.
- Тадић, А. и Бодрошки Спариосу, Б. (2017). Васпитање као одговор на изазове савременог доба. У М. Станчић и др. (Ур.), *Васпитање данас* (стр. 19-25). Београд: Педагошко друштво Србије.
- Трнавац, Н. (2005). *Школска педагогија I и II*. Београд: Научна књига.
- Хавелка, Н. (1993). Циљеви васпитања и образовања: О неким концептуално-методолошким питањима. *Педагогија*, 1(2), 37-52.
- Хавелка, Н. (1996). Питање односа аутономије наставника и аутономије ученика. *Настава и васпитање* 45(2), 293-308.
- Хавелка, Н. (1998). Улога наставника и улога ученика у основној школи. *Наша основна школа будућности*, 99-163. Београд: Заједница учитељских факултета Србије.
- Benson, P. (2001). *Teaching and researching autonomy in language learning*. London: Longman. http://www4.pucsp.br/inpla/benson_artigo.pdf
- Benson, P. (2011). *Teaching and Researching Autonomy in Language Learning*. London: Longman.
- Callan, E. (1988). *Autonomy and schooling*. Kingston and Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Callan, E. (2002). Autonomy, child-rearing, and good lives. In D. Archard & C. M. Macleod (Eds.), *The moral and political status of children* (pp. 118-141). Oxford: Oxford University Press.

- Dam, L. (1995). *Learner autonomy 3: From theory to classroom practice*. Dublin: Authentik.
- Dearden, R. (1972). Autonomy and education. In R. Dearden, P. Hirst & R. S. Peters (Eds.), *Education and the development of reason* (pp. 448-465). London: Routledge & Kegan Paul.
- Dickinson, L. (1996). *Self-instruction in language learning*. Cambridge: Cambridge University. <https://academic.oup.com/applij/article-abstract/12/1/107/244631?redirectedFrom=PDF>
- Eurydice (2007). *School autonomy in Europe - Policies and measures*. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/102bb131-8105-4599-9367-377946471af3>.
- Freire, P. (2001). *Pedagogy of freedom: ethics, democracy and civic courage*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Freire, P. (2017). *Pedagogija autonomije*. Beograd: Clio.
- Gonthier Pešić, B. (2017). Razvoj autonomije učenika – osnovni etički princip. *Učenje i nastava*, 4. Beograd: Klett.
- Holec, H. (1981). *Autonomi and foreign language learning*. Oxford: Pegamon.
- Klafki W., Shulz, W., Cube, F. V., Moller, C., Winkel, R., & Blankertz, H. (1994). *Didaktičke teorije*. Zagreb: Educa.
- Knowles, M. S. (1975). *Self-directed learning*. New York: Association.
- Levinson, M. (1999). *The demands of liberal education*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Little, D. (1991). *Learner Autonomy 1: Definitions, Issues and Problems*. Dublin: Authentik. https://www.researchgate.net/publication/259874253_Learner_Autonomy_1_Definitions_Issues_and_Problems.
- Little, D. (2004). Constructing a theory of learner autonomy: some steps along the way. *Publications of the Faculty of Education in Oulu University*.
- Merije, F. (2014). *Obrazovanje je vaspitanje*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- The National Curriculum: Handbook for Primary/Secondary Teachers in England* (1999). <http://www.educationengland.org.uk/documents/pdfs/1999-nc-primary-handbook.pdf>.
- OECD (2020). *Education Policy Outlook Country Profiles*. <https://www.oecd.org/education/profiles.htm>
- Onozawa, C. (2010). *Promoting autonomy in the language class: How autonomy can be applied in the language class?* <https://core.ac.uk/download/pdf/141876627.pdf>.
- Reich, R. (2002). *Bridging liberalism and multiculturalism in American education*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Timss and Pirls (2015). *TIMSS Encyclopedia*. <https://timssandpirls.bc.edu/timss2015/encyclopedia/>
- Ševkušić-Mandić, S. G. (1996). Кооперативно учење и аутономија ученика у настави. *Настава и васпитање*, 45(2), 309-318.

STUDENT AUTONOMY AS THE GOAL OF EDUCATION AND EDUCATION

Summary: The paper discusses student autonomy as part of the education in the context of school modernization. The very concept *autonomous* for a student does not have a single definition. Proponents of student autonomy in their theoretical statements emphasize how important its development is for a person in the XXI century. In a brief consideration of the educational goals of certain advanced educational systems, it was observed that school to a certain extent support autonomy of a student, which varies among different educational institutions the system has. In the education system of the Republic of Serbia the focus of the goal of upbringing and education is on the acquisition of knowledge and skills, and far less on the student's personality and their individual development. Level of student autonomy is emphasized to a greater extent within elective subjects, extracurricular activities (sections) and extracurricular activities. The work points out that question of appreciation of the student's personality, development of his potential and promoting of autonomy in the school context should be solved through the goal of education and upbringing, that is, that the aim of upbringing and education which respects the autonomy of students is necessary for the school of the modern age.

Keywords: student autonomy, goal of upbringing and education, school modernization, student potential, student emancipation

